

INTEREŠU IZGLĪTĪBAS SKOLOTĀJA LOMA VĒRTĪBU VEIDOŠANĀ

Interest-Related Education Teacher's Role in Values Creating

Māris Pavlovs

University of Latvia, Latvia

Abstract. *In the past, the professional and private life of the teacher was of equal importance to be a model for the child. Later, these areas were separated, and it was even advisable for the teacher to avoid expressing their values. Adolescents want school to give them understanding of values and relationships. Unlike general education, interest-related education is voluntary. Positive feedback on after-school activities is linked to improvements in school performance. Interest-related education strengthens mental health and the ability to overcome psychological difficulties. Nowadays there are different opinions about where the child's morale develops at home, school or elsewhere. Educational institutions have a close connection with the values of education and teachers have a moral impact on schoolchildren. The paper examines several value-oriented creation methods. The author of the paper carried out a study of interest-related education students about their values and experience in out-of-school activities. It is concluded that interest-related education has no pronounced impact on value orientation.*

Keywords: *development of values, interest-related education.*

Ievads

Introduction

Ir svarīgi, ka vecāki un skolotāji saprot, ka viņi nav vienīgie audzinātāji bērniem, kas ir viņu aprūpē. Viņi var būt pirmie, bet viņu vēstījums saskarsies ar tik daudziem variantiem, kas ir līdzīgi un kas rada alternatīvus viedokļus par to, kas ir svarīgs. Bērniem, pusaudžiem un jauniešiem ir iespēja un stimulē sākt ņemt vērā citus apsvērumus. Tas nodrošina stabilu pamatu apgalvojumam, ka vērtību veidošanās ilgst visu dzīvi, un to ietekmē dažādi faktori un apstākļi. Pašlaik ir lielas atšķirības cilvēku pārlicībās. Pastāvīga un stabila iespēju izmantošana tālākai izaugsmei un attīstībai, ko piedāvā izglītība visa mūža garumā, sniegs atbalstu un padomus, kas padarīs indivīda attīstību daudz mazāk vienpusīgu un daudz vairāk daudzšķautņainu vērtību jautājumos, lēmumu pieņemšanā vērtību spriedumos un izvēloties darbības veidus. (Aspin, 2000)

Pagātnē skolotāja profesionālā loma tika izprasta kā īpaša misija jaunu cilvēku uzskatu veidošanā, ņemot vērā augstus patiesības un labsirdības ideālus, un lielā mērā tika prasīts, lai skolotāja privātā dzīve būtu turpinājums viņa

profesionālajai lomai. Pat dzīves jomās un aspektos, kas nekrustojas ar profesionālo darbību, viņam vai viņai bija jāuztur virkne cienīgu un civilizētu tikumu un vērtību un bija jābūt par to paraugu bērniem gan skolā, gan ārpus tās. Vēlākā profesionālā koncepcija noteica, ka, ja skolotājs pilda savas līgumiskās saistības un pienākumus, viņam ir stingri rosināts izvairīties no vērtību izskaidrošanas ar savu pozitīvu piemēru, jo pastāv draudi ideoloģiskai ietekmēšanai vai noskaņošanai uz noteiktām idejām: skolotāja vērtību nepamatotā ietekme uz jūtīgiem jauniem prātiem, turklāt, viņa personiskās vērtības un personīgā uzvedība, lielākoties, ir viņa paša lieta. (Carr, 2004)

Jaunāki pētījumi Austrālijā, pēc Lovata (Lovat) apkopojuma, parāda, ka vissvarīgākais atsevišķais faktors, kas ietekmē izglītojamo sasniegumus, ir skolotājs. Austrālijas pētījumā atzīmēja, ka no skolotāju īpašībām, ko piedāvāja skolēni, kuri ir guvuši vislabākos panākumus skolā, svarīgākās bija aprūpes un uzticēšanās koncepcijas. Skolotājiem nepieciešams veidot tādu domāšanu, kas gan pati ir atspoguļojoša, gan izglītojamajos stimulē refleksijas veidošanu, pētniecības tieksmi un morāla saprātīguma spēju. (Lovat, 2009)

Latvijā veiktajā pētījumā konstatēts, ka sabiedrība, institūcijas un atsevišķas personas atbalsta interešu izglītības sistēmu, kā arī atzīmē lielu interešu izglītības iestāžu nozīmīgumu. Piemēram, interešu izglītības iestāžu sadarbības organizācijas pozitīvi uzsver interešu izglītības iestāžu esošo materiāltehnisko bāzi un ilgstoši pastāvošo sadarbību ar profesionālām organizācijām un citām ieinteresētām iestādēm. (Kalniņa, Lepere, Vilciņa, u.c., 2012)

Autors veica pētījumu Latvijas interešu izglītības programmu audzēkņiem par viņu vērtībām un pieredzi ārpuskolas nodarbībās. Šī raksta mērķis ir izprast, kā interešu izglītības skolotāji ietekmē pusaudžu vērtīborientācijas veidošanos. Pētījuma mērķa grupa bija iestādes un personas, kas nodrošina interešu izglītības programmas, šo programmu vadītāji jeb interešu izglītības skolotāji un pusaudži no 11 līdz 16 gadiem, kuri apmeklēja interešu izglītības programmas Latvijā.

Anketas tika nosūtītas caur e-pastu iestāžu vadītājiem, kuri aizpildīja vadītāju aptaujas un izplatīja citas anketas interešu izglītības skolotājiem un interešu izglītības programmu audzēkņiem. Pētījumā 2016./2017. mācību gadā piedalījās 2556 pusaudži, kā arī 310 interešu izglītības skolotāji un 178 iestāžu, kas realizē interešu izglītību, vadītāji.

Interesešu izglītības skolotājs *Interest-Related Education Teacher*

Atšķirībā no vispārējās izglītības, interešu izglītības programmās nav stingru standartu, tās ir viegli piemērojamas audzēkņu vēlmēm un interesēm. Tā atbilstoši audzēkņu izvēlētai jomai padziļina skolā iegūtās zināšanas, pilnveido audzēkņu prasmes, stiprina veselību, ievirza profesijai, nodrošina brīva laika aktivitātes.

Mācoties neformālā vidē, bērnam un jauniešiem ir dota iespēja apzināties, ko viņš vai viņa vēlas, kas viņam vai viņai patīk un padodas, ko viņš vai viņa darīs nākotnē un arī to, kas viņam vai viņai nav piemērots. Pusaudžu vecumā izglītojošam darbam interešu izglītībā ir saistība ar audzēkņa nākotnes plāniem, ar viņa profesionālo orientāciju. Dažādos pētījumos konstatē līdzīgu interešu izglītības iestādes apmeklējuma iemeslu sadalījumu: audzēkņiem patīk interešu joma un nodarbības, tajās ir interesanti un viņiem patīk zinošs un atsaucīgs pulciņa skolotājs. (Kalniņa, Lepere, Vilciņa, u.c., 2012) Interešu izglītības skolotāji palīdz iemācīties sadzīvot audzēkņiem no dažādām izglītības iestādēm un kultūrām, rast motivāciju darboties, veidot jaunas attiecības.

Pēc Izglītības un zinātnes ministrijas datiem, 2016./2017.mācību gadā interešu izglītību nodrošināja 872 iestādes, kurās strādāja 7374 interešu izglītības skolotāji un kuru programmas nodrošināja 214 433 audzēkņu piedalīšanos. (Izglītības un zinātnes ministrija, 2017)

Par interešu izglītības skolotāju Latvijā var strādāt persona, kas ieguvusi augstāko izglītību pedagoģijā. Bez tam, pēc pedagoģu profesionālās kompetences pilnveides programmas apgūšanas, par interešu izglītības skolotāju var kļūt personas ar citu augstāko izglītību, ar profesionālo vidējo izglītību vai vidēju izglītību un Latvijas Amatniecības kameras piešķirto amatnieka kvalifikāciju un ar profesionālo tālākizglītību iegūtu kvalifikāciju atbilstošajā nozarē. Ikvienam praktizējošajam skolotājam nepieciešams arī apgūt profesionālās kvalifikācijas pilnveides programmas, kuru apjoms triju gadu laikā nav mazāks par 36 stundām. (Ministru kabinets, 2018). Interešu izglītību parasti īsteno speciālisti praktiķi, piemēram, profesionāli mākslinieki, dejotāji, aktieri, dabaszinātnieki, motosportisti u. tml. Tas nodrošina interešu izglītības programmu daudzpusību, pievilcību, unikalitāti un rezultativitāti. Interešu izglītība ir praktiski orientēta. (Kalniņa, Lepere, Vilciņa, u.c., 2012)

No visiem tarifcētiem interešu izglītības skolotājiem 10,0% skolotāju ir 29 gadus jauni vai jaunāki; 42,8% skolotāju ir vecumā no 30 līdz 49 gadiem; 6,2% skolotāju ir pensijas vecumā. Pedagoģiskā darba stāžs 17,3% interešu izglītības skolotājiem ir līdz 4 gadiem, 30,0% skolotājiem tas ir no 5 līdz 19 gadiem, bet 52,7% pedagoģiem darba stāžs ir 20 gadi un vairāk. (Izglītības un zinātnes ministrija, 2017) Tas liecina par lielām iespējām jauniem pedagoģiem mācīties no pieredzējušiem kolēģiem viena novada vai pat vienas iestādes ietvaros.

Augstākā pedagoģiskā izglītība ir 79,5% interešu izglītības skolotājiem un 12,0% – cita augstākā izglītība. Interešu izglītības skolotāji pārsvarā ir sievietes (77,5% no visiem pedagoģiem). (Izglītības un zinātnes ministrija, 2017)

Kalniņa ar līdzautoriem apkopoja pētījumus par to, kādam jābūt pedagoģam, kurš strādā ar bērniem interešu izglītības iestādēs un izdalīja sekojošas skolotāja profesionālas īpašības (Kalniņa, Lepere, Vilciņa, u.c., 2012): kompetence (prasme saplānot, organizēt, ieinteresēt un motivēt), taisnīgums un objektivitāte,

rūpīgums, līdzjūtība un jūtīgums pret bērna problēmām, prasme atklāt bērnam visu potenciālu, prasme iedrošināt bērnu, prasme radīt labvēlīgu atmosfēru, komunikācijas prasmes, pieredze mācīšanas mākslā.

Vērtībizglītība **Value Education**

Nemot vērā vērtību centrālo lomu visās iniciatīvās un darbības veidos, Aspins (Aspin) uzsver, cik svarīgi ir tas, ka izglītība ir viena no vairākām jomām (piemēram, likums, veselības aprūpes pakalpojumi, sociālā drošība), kuras ir piesātinātas ar vērtībām, un kas iesaistās sabiedrības centienos nodrošināt labāku nākotni jauniešiem. Šī iemesla dēļ visām izglītībā ieinteresētām pusēm ir jāsaprot, ka izglītības iestādēm un pārstāvjiem ir cieša un konsekventa saistība ar izglītības vērtībām. Tāpēc visos līmeņos ir jāatzīst, jāatbalsta un jānovērtē pedagogu darbs izglītības iestādēs: skolotāji, pasniedzēji, skolotāju asistenti, citu iestāžu pedagoģiskais personāls un citi izglītības iestāžu pārstāvji ir sabiedrības kultūras, tradīciju un vērtību uzturētāji. (Aspin, 2000)

Skolotājiem vienmēr ir bijusi kāda morālā ietekme uz viņu izglītojamajiem, un tik ilgi, kamēr skolotāji un bērni saskarsies viens ar otru, viņiem tā vienmēr būs. Pedagogiem ir pienākums izmantot jaunievedumus, lai jaunieši sāktu izmantot adaptīvās spējas, lai meklētu jēgu. Skolotājiem jāpalīdz izglītojamajiem pieņemt pasaules uzskatu, kurā cilvēks ņem vērā citu intereses. Babula uzskata, ka pedagogu atbildība ir tā pielāgot mācību programmas, lai izglītojamajam būtu iespēja izstrādāt altruistisku pasaules uzskatu, kas rosina iekšējo motivāciju, lai veicinātu labo. (Babula, 2013)

Viena no vispilnīgākajām un pamatotākajām vērtību teorijām ir Švarca (Schwartz) vērtību teorija (Bardi et al., 2008), kurā definētas desmit visaptverošas, visās kultūrās atzītas vērtības, kuru pamatā ir īpaši motivācijas mērķi, kas ir saistīti ar katru vērtību. Viņš izstrādāja teoriju par cilvēcisko vērtību satura potenciāli universālo aspektu. Švarca teorija ir pamats autora pētījumam par pusaudžu vērtīborientācijas veidošanos interesešu izglītībā. Švarcs pamatoja, ka desmit vērtību tipi atšķiras pēc saviem motivācijas mērķiem (Schwartz, 1992, 1994; Bardi, Calorego, & Mullen, 2008).

Vara (spēks). Varas vērtības pamatā ir motivācija dominēt pār cilvēkiem un resursiem. Kad cilvēki vērtē varu, viņi, iespējams, iesaistīsies darbībās, kas viņiem ļaus valdīt pār pārējiem. Līdzdalība karadarbībās ir uzvedība, kas ļauj cilvēkiem realizēt savas varas vērtības, jo militāro operāciju mērķis ir panākt cilvēku un/vai resursu pārvaldīšanu.

Sasniegums (panākums). Sasnieguma vērtība uzsver demonstrēšanu atbilstoši sociālajiem panākumu standartiem, un šo vērtību sasniegšana nozīmē ieguldīt laiku un enerģiju uzdevumos, kas kalpo grupas interesēm. Kad cilvēki

vērtē sasniegumus, viņi, visticamāk, piedalīsies darbībās, kas viņiem ļaus demonstrēt kompetences un panākumus.

Hedonisms. Hedonisma vērtība uzsver egoistisko vajadzību un vēlmju apmierināšanu, un šo vērtību sasniegšana rada prieku un apmierinātību. Kad cilvēki novērtē hedonismu, viņi, visticamāk, iesaistīsies darbībās, kas viņiem dos iespēju izbaudīt prieku un apmierināt nebūtiskas vajadzības. Patiešām, hedonisma augsta novērtēšana ir saistīta ar pārtikas vai dzērienu patēriņu, kas personai patīk, pat ja viņš vai viņa nav izsalkuši vai izslāpuši.

Stimulācija. Stimulācijas vērtība koncentrējas uz iespēju radīšanu, kas izsauc satraukumu, uzbudinājumu un jaunus izaugsmes. Kad cilvēki augstu vērtē stimulācijas, viņi, visticamāk, piedalīsies pasākumos, kas viņiem ļaus izbaudīt aizraujošu un izaugsmīgu pieredzi viņu ikdienas dzīvē.

Pašnoteikšanās. Šī vērtība akcentē domas un rīcības neatkarību un ietver brīvību un savu mērķu izvēli. Kad cilvēki vērtē pašnoteikšanos, viņi, visticamāk, piedalīsies darbībās, kas viņiem ļaus demonstrēt domu un darbības neatkarību. Balsošana nacionālajās vēlēšanās ir viena no darbībām, kas ļauj cilvēkiem realizēt savas pašnoteikšanās vērtības, jo balsošana dod iespēju pierādīt neatkarīgas izvēles brīvību.

Universālisms. Universālisms ir prosociālā vērtība, kas ietver konkrētas sociālā taisnīguma vērtības un plašu redzesloku. Šī vērtība akcentē visu cilvēku aizsardzību ārpus viņu tiešās grupas. Kad cilvēki vērtē universālismu, viņi, visticamāk, piedalīsies darbībās, kas ļaus viņiem atbalstīt sociālo taisnīgumu un aizsargāt citus, piemēram, ziedojumi labdarībai.

Labvēlība. Tā piešķir īpašu nozīmi prosociālai motivācijai uzlabot un aizsargāt līdzcilvēku (cilvēku, ar kuriem bieži saskaries) labklājību. Kad cilvēki vērtē labdarību, viņi, visticamāk, piedalīsies darbībās, kas ļaus viņiem aizsargāt viņu labklājību viņu tuvākajā apkārtnē.

Tradīcija. Tradīcijas vērtība akcentē tradicionālo kultūru vai reliģiju paražu un ideju ievērošanu un atzīšanu un ietver dievbijību un cieņu pret tradīcijām. Kad cilvēki novērtē tradīciju, viņi, visticamāk, piedalīsies pasākumos, kas viņiem ļaus demonstrēt viņu apņemšanos ievērot tradicionālās paražas un cieņu pret tām. Augsts tradīciju vērtējums ir saistīts arī ar paražu ievērošanu reliģisko svētku laikā.

Atbilstība (konformitāte). Atbilstības vērtība piešķir īpašu nozīmi esošā statusa saglabāšanai, un šīs vērtības sasniegšana ietver impulsu ierobežošanu, lai izvairītos no sociālu normu pārkāpumiem. Kad cilvēki augstu vērtē konformitāti, viņi, iespējams, iesaistās darbībās, kas ļauj viņiem ievērot sociālās normas un palīdz saglabāt esošo statusu.

Drošība. Drošības vērtība piešķir īpašu nozīmi sabiedrības drošībai un stabilitātei, tostarp sabiedriskās kārtības uzturēšanai. Kad cilvēki novērtē drošību, viņi, visticamāk, piedalīsies darbībās, kas viņiem dos un/vai nodrošinās drošību

un aizsardzību dažādās situācijās. Nodarbinātība ar drošību saistītajās profesijās ir uzvedības piemērs, kas ļauj cilvēkiem realizēt savas drošības vērtības, jo šajā gadījumā cilvēki ir tieši iesaistīti sociālās kārtības uzturēšanā.

Viena no relatīvistiskas domāšanas sociālajām sekām mūsdienu sabiedrībā ir tikumiskās audzināšanas metode, kuru aizstāv daudzi izglītības teorētiķi un ko sauc par “vērtību izskaidrošanu”. Šī metode pamatojas uz pieņēmumu, ka plurālistiskajā sabiedrībā neviens nevar apgalvot, ka citu cilvēku bērniem tiek nodots pareizais vērtību kopums. Tādēļ skolotājiem būtu jākoncentrējas uz līdzekļiem, caur kuriem cilvēki nonāk pie vērtību iegūšanas un pieņemšanas. Grupas diskusijās, kurās skolotājs nevienu nenosoda un paliek bez sava viedokļa, jauniešiem ir jāizsaka un jāapspriež dažādas vērtības, lai labāk izprastu tieši savas vērtības, pieņemtu sevi un respektētu citu cilvēku vērtības. Šīs vērtību iegūšanas metodes atbalstītāji pieņem brīvajā un demokrātiskajā sabiedrībā audzināto cilvēku uzskatu, ka atvērtība vai sākotnēja cieņa pret dažādiem viedokļiem un dzīvesveidiem ir vienīgā pareizā atbilde uz plurālismu un nenoteiktību. Tomēr vērtību izskaidrošanas atbalstītāji nenorāda, ka šīs attieksmes pastāvīgā uzturēšana pret visiem indivīdiem un viedokļiem, ja tas tiek darīts izglītības nolūkos, ir mērķtiecīga tikai tik tālu, lai noskaidrotu, kādi viedokļi un dzīvesveids galu galā ir cienīgi. (Kane, 2010) Acīmredzami, ka neviena rīcības norma vai vispārējs noteikums nevar iepriekš noteikt, kā personai jārikojas, reaģējot uz katru situāciju, ar kuru viņš vai viņa saskarsies dzīvē. Vispārējie uzvedības standarti var būt savstarpēji pretrunīgi, un jebkurš standarts jāinterpretē konkrētās situācijās. Tāpēc bērniem un jauniešiem jāiegūst audzināšana tādā veidā, lai viņi spētu ne tikai pārdomāt kopējos standartus, bet arī konkrētās situācijas, kurās viņi atrodas, un tādējādi patstāvīgi izlemt, ko vislabāk var izdarīt esošajos apstākļos. (Haydon, 2007) Šī pieeja ir piemērojama morālajai izglītībai visos līmeņos, tostarp mājās. Tā kā bērni mūsdienu sabiedrībā saskaras ar plašsaziņas līdzekļu starpniecību un ikdienā ar dažādiem viedokļiem no visas pasaules, skolotāji un vecāki var viņiem teikt: “Esiet atvērti, ja vēlaties uzzināt citus viedokļus. Tā var būt pareiza attieksme, lai sāktu, ja vēlaties uzzināt, kas ir objektīvi labs. Bet atcerieties, ka šī atvērtības attieksme no ētiskā viedokļa neko nenožīmē. Gluži pretēji, mēģinot saglabāt atvērtības attieksmi, cieņu pret visiem cilvēkiem, var arī secināt, ka daži uzvedības un dzīves veidi ir mazāk šādas cieņas vērti nekā citi.” (Kane, 2010)

Pusaudžus ļoti ietekmē tas, kāda ir citu cilvēku attieksme pret viņiem. Priekšstati, kuri veidojas vecākiem un skolotājiem, ir nepakļāvība, iracionālisms un vieglprātība. Tāds pusaudžu vecuma apraksts, kāds dominē sabiedrībā, sekmē nevēlamas uzvedības izplatību. (Петракова, 2007) Šajā sakarā citu cilvēku reakcija uz pusaudža ārējo izskatu un domām, kā arī cieņas izrādīšana pret viņa personību iegūst īpašu nozīmi. (Крайр, 2001) Visbiežāk sociālā vide un pieaugušo uzvedība ir iemesls daudzām negatīvām īpašībām, kas asociējas ar pusaudžu vecumu. Piemēram, pusaudži izrāda nepakļāvību attiecībā pret pieaugušajiem,

kuri prasa no viņiem sekot standartiem, kuriem paši neseko. (Ruhi Institute, 2017)

Ja skolotāji fokusējas tikai uz pusaudžu uzvedību, tad viņi zaudē no savas uzmanības to, kādi ir šīs uzvedības cēloņi. Sulkunens (Sulkunen) apraksta, ka bērnu mācīšana būt pārlietu tolerantiem izraisa pārmērīgas socializēšanās situāciju, kas izpaužas kā nenozīmīguma sajūta un bailes kādu nejauši aizvainot, un rāda robežu iziršanu starp darbu un izklaidi, kā arī distances trūkumu starp bērnu un pieaugušo. (Sulkunen, 2009)

Sokrāta mācīšanas metode sākas ar pieņēmumu, ka izglītības funkcija ir paņemt patiesību no audzēkņa, nevis "piepildīt tukšu tvertni". Sokrāta mācīšanas būtisks aspekts ir auditorijas aktīva iesaistīšana, tādēļ nozīmīgāka ir jautājumu izmantošana, nevis tiešās lekcijas. Sokrāts uzskatīja, ka zināmā mērā patiesība ir iekļauta katrā indivīdā. Tādējādi skolotāja loma nav tukšas dvēseles piepildīšana ar zināšanām, bet gudrības un skaidrības iegūšana no nesakārtotas un apjukušas dvēseles. (Soccio, 2004) Audzēkņa tikumība veidojas caur skolotāja tikumību, audzēkņa garīgums ietekmējas no skolotāja garīguma. Ļoti nozīmīga ir attiecību kvalitāte, kuru pieaugušais veido ar pusaudžiem. Viņam jābūt gatavam viņus uzklaut, sniegt viņiem padomus un nepieciešamības gadījumā mierināt viņus. Viņam jāveido spēcīga ticība pusaudžu personības pozitīvajām īpašībām. Pusaudžiem svarīgi, lai viņu panākumus un progresu demonstrētu bez tēvišķas aprūpes vai noniecināšanas, bez liekulības vai autoritāras kontroles. Pieaugušajam ir jāizmanto katra iespēja palīdzēt veidoties pusaudžu ticībai un cerībai gaišākai nākotnei. (Никитюк, 2011)

Saskaņā ar Aristoteli morālie tikumi ir ieradumi, un tiem jābūt iesakņotiem cilvēkā caur mācīšanos. Cilvēki nepiedzimst ar tiem. Morālā tikumība kļūst par cilvēka daļu ieraduma rezultātā. Tādējādi viņi kļūst taisnīgi, īstenojot taisnīgas darbības, mēreni, veicot mērenas darbības, drosmīgi, izrādot drosmi. Ja tā nebūtu, nebūtu vajadzīgs arī skolotājs, un visi cilvēki jau no dzimšanas būtu aroda meistari vai neprāšas. (Soccio, 2004) Kopumā, pēc konstruktīvisma, pedagogiem ir aktīvi jāiesaista izglītojamie mācību procesā. Aktīva līdzdalība palīdz izglītojamajiem attīstīt kritiskās domāšanas un refleksijas prasmes, kas nepieciešami, lai maksimāli izmantotu uzlabotas adaptīvās spējas, lai palīdzētu citiem cilvēkiem. Altruistisko konstruktīvistu pienākums ir palīdzēt izglītojamajiem vienlaikus iekļaut arī citus cilvēkus pasaulē, ko viņi rada. Bet skolotāju pienākums ir arī palīdzēt izglītojamajiem saprast kļūdainu personīgo interešu uztveri, liekot viņiem just līdzīgu cilvēku ciešanām. To galvenokārt var panākt, iekļaujot mācību programmā lielāku brīvprātīgā darba apjomu, kas pielāgots izglītojamo mācīšanās pieredzei. (Babula, 2013)

Interesešu izglītības skolotāja loma ***Interest-Related Education Teacher's Role***

2017.gada pavasarī autors veica aptauju interesešu izglītības programmu audzēkņiem. Jautājumi tika veidoti grupās pa 5–6 jautājumi: personiskā informācija un jautājumi par vērtībām, brīvais laiks, interesešu aktivitātes (vispārīgi un pie konkrēta skolotāja), ģimene, skola, vērtību praktiskā realizācija. Audzēkņu sniegtās atbildes uz aptaujas jautājumiem par vērtībām tika saistītas ar desmit motivējošiem tipiem, pēc Švarca teorijas (Schwartz, 1992, 1994), un tad dati tika agregēti uz iestāžu un skolotāju datu kopām caur vidējās vērtības iegūšanu, izslēdzot to audzēkņu rezultātus, kuru vērtību diferenciācija bija zemākajā līmenī. Tā autors salīdzināja 73 iestāžu un 74 skolotāju audzēkņus.

Jāsecina, ka šajā pētījumā interesešu izglītības programmām nebija sagaidāmi augsti izteiktas ietekmes uz pusaudžu vērtīborientāciju. Arī tad, kad faktoru nozīme ir statistiski nozīmīga, starpība starp vidējām vērtībām lielākoties nav ļoti izteikta. Tomēr, autorprāt, ir vērts runāt par dažām tendencēm un likumsakarībām. Vidējo vērtību salīdzināšanai tika izmantota vienfaktora dispersijas analīze. Zemāk tiek sniegti komentāri par statistiski nozīmīgiem faktoriem (Sig. $\leq 0,050$), kas ir saistīti ar audzēkņu vērtīborientāciju.

Orientācija uz *varu (spēku)* ir saistīta ar indeksu, kas raksturo skolotāju morāli (no iestāžu vadītāju viedokļa): augstāka skolotāju morāles vērtība iet roku rokā ar zemāku audzēkņu varas vērtīborientāciju. Skolotāju morālā autoritāte iespējams samazina pusaudžu tieksmi iegūt varas pozīcijas. Skolotāja rīcībai situācijā, kad audzēknis nevar tikt līdzī interesešu programmas apgūvē, ir saistība ar viņa varas vērtībām. Tām ir zemākais līmenis, ja skolotājs darbojas ar audzēkni individuāli un nepielieto citus darbības veidus, bet varas loma palielinās to audzēkņu dzīvē, kuru atbalstam skolotājs piesaista vecākus, citus skolotājus un audzēkņus, un sasniedz augstāko pakāpi, ja tiek izmantotas tikai šīs pieejas bez individuālā darba. Iespējams, ka audzēknis izprot un iemācās, ka var ietekmēt aizvien vairāk cilvēkus, un šo mācību sāk izmantot ikdienā. Ja interesešu izglītības skolotāji uzskata, ka viņu iestādes uzdevums ir atbalstīt audzēkņus savaldības attīstīšanā vai darba mīlestības un centības uzkopšanā, tad pusaudžiem varas vērtības kļūst mazāk nozīmīgas. Savukārt audzēkņiem varas vērtīborientācija ir izteiktāka, ja skolotāji uzskata par savas iestādes uzdevumu atbalsta sniegšanu pusaudžiem līdzietības un empātijas veidošanā.

Sasniegumu (panākumu) vērtīborientācijai ir saistība ar mācību traucējošām parādībām, kas saistīti ar audzēkņiem: jo mazāk audzēkņi traucē nodarbību norisi, jo zemāka ir viņu orientācija uz panākumu vērtībām. Tātad ja interesešu izglītības skolotājam un vadītājam izdodas organizēt darbu bez audzēkņu izraisītajiem traucējošiem faktoriem, tad pastāv saistība ar to, ka audzēkņiem neveidojas tieksme demonstrēt panākumus un kompetences citu cilvēku priekšā.

Savukārt skolotāju orientācija uz mācību mērķiem (pēc iestāžu vadītāju atbildēm) ir tieši saistīta ar *hedonismu*: indeksa vidējai un augstākajai vērtībai ir raksturīga augstāka audzēkņu orientācija uz izklaidējošo stilu. Iespējams, ka skolotāju tieksme sekot mācību mērķiem traucē viņiem organizēt neformālāku nodarbību, ar ko būtu jāatšķiras interešu izglītībai. Audzēkņiem hedonisma vērtīborientācija ir mazāk izteikta, ja skolotāji uzskata, ka viņu iestādes uzdevums ir palīdzēt pusaudžiem attīstīt mērenību un līdzsvarotību, bet hedonisma vērtību pieaugums novērojams, ja skolotāji uzskata, ka iestādes uzdevums ir atbalstīt audzēkņus iztēles attīstīšanā.

Audzēkņu *stimulācijas* vērtīborientācijai ir saistība ar interešu izglītības skolotāju orientāciju uz izglītojamo audzināšanu (pēc vadītāju aptaujas): pie augstākās indeksa vērtības audzēkņu stimulēšanas vērtības kļūst mazāk izteiktas. Likumsakarīgi, ka audzināšana ir saistīta ar garīgo attīstību, morāles normu mācīšanu, līdzsvarotību, bet stimulācijas vērtības ir saistītas ar asām izjūtām un ārkārtējiem notikumiem. Skolotāja darbībām situācijās, kad audzēknis atpaliek interešu programmas apgūšana, ir saistība ar viņa stimulācijas vērtībām. Tām ir zemāks līmenis, ja skolotājs strādā ar audzēkni individuāli un nepielieto citas iedarbības formas, bet stimulācijas nozīme pieaugt audzēkņu dzīvē, ja tiek iesaistīti vecāki, citi skolotāji un audzēkņi, un sasniedz augstāko līmeni, ja tiek pielietotas tikai šīs metodes bez individuālā darba. Iespējams, ka daudzējādo cilvēku atbalsts pusaudžiem saistās ar jauniem piedzīvojumiem un veicina viņu tieksmi pielietot šīs izjūtas ārpus interešu izglītības grupām.

Pašnoteikšanās vērtīborientācijai ir saistība ar indeksu "Kvalificētu skolotāju pieejamība" (pēc vadītāju atbildēm): pie šī indeksa zemākas vērtības, tas ir, jūtams skolotāju trūkums, audzēkņu pašnoteikšanās ir augstākajā līmenī. Iespējams, ka pie darbinieku trūkuma audzēkņiem vairāk tiek doti patstāvīgi uzdevumi, kas attīsta viņu neatkarību, radošumu un pētniecības prasmes, kurām ir ietekme uz pašnoteikšanās vērtībām. Ja skolotājs nodarbības laikā sadala audzēkņus apakšgrupās pēc viņu zināšanām, prasmēm vai interesēm dažreiz vai regulāri, tad šo grupu audzēkņiem ir raksturīga mazāka orientācija uz pašnoteikšanos. Savukārt, ja skolotājs nekad nedala pusaudžus pēc viņu spējām, tad visiem audzēkņiem vidēji ir augstāka tendence uz pašnoteikšanos vērtībām. Pašnoteikšanās vērtīborientācijas nozīme secīgi pieaug to skolotāju audzēkņiem, kuri par svarīgām uzskata reliģijas un dzīves filozofijas tēmas, sasniedzot augstāko punktu, kad skolotājiem šie temati ir visnozīmīgākie.

Universālisma vērtības pieaugums audzēkņiem novērojams pie grupas dalībnieku skaita pieauguma: pie skolotāja, kura grupā ir 10 audzēkņi un mazāk universālisma vērtības ir vidēji mazāk izteiktas, bet pakāpeniski pieaug līdz 21 un vairāk audzēkņiem kolektīvā. Acīmredzami, vienlaicīga komunikācija ar daudziem vienaudžiem neformālajā vidē veicina īpašību attīstību, kas ir vajadzīgas, lai pieņemtu citus cilvēkus un atteiktos no aizspriedumiem.

Ja skolotāja grupā darbojas pusaudži kopā ar pieaugušajiem dalībniekiem, tad šiem pusaudžiem ir vislabāk izteikta orientācija uz *labvēlību*. Viszemākie labvēlības vidējie rādītāji ir divos sastāvos: pusaudži no 11 līdz 16 gadiem vieni paši un tad, ja grupā ir pārstāvēti visi vecumi no bērniem līdz pieaugušajiem. Ja skolotāji savā darbā saskata daudz grūtību un izaicinājumu, tad viņu audzēkņiem vairāk ir izteikta labvēlības vērtīborientācija, un tā krasi pazeminās, ja skolotājam ir līdzsvarota attieksme pret darbu vai viņš saskata, ka tas ir viegls. Ja skolotāji atzīst, ka iestādes, kurā notiek interesešu izglītība, uzdevums ir sniegt atbalstu pusaudžiem, lai viņi uzkoptu saimnieciskumu, taupīgumu pret naudu un lietām, tad audzēkņiem labvēlības vērtīborientācija kļūst vairāk izteikta.

Ja skolotājs vada kultūrizglītības programmas, tad viņa audzēkņi, neatkarīgi no tā, vai viņi darbojas šajā vai citā šī skolotāja grupā, ir nedaudz vairāk orientēti uz *tradīcijām*. Audzēkņu tieksmei uz tradīcijām ir saikne ar kultūras nozīmi skolotāja dzīvē: jo augstāk skolotājs novērtēja kultūras nozīmi, ja lielāka viņa audzēkņiem tendence orientēties uz tradīciju vērtībām. Līdz ar to, skolotāja aizraušanās ar kultūru veicina audzēkņus dziļāk izprast pagātnes paražas, tās mantojumu un viņā iesakņojas liela cieņa pret tradīcijām. Cita interesanta saistība ir starp audzēkņu orientāciju uz tradīcijām un skolotāja audzināšanas aktivitātēm: jo biežāk un daudzveidīgāk skolotājs pielieto audzināšanas formas, jo pakāpeniskāk samazinās audzēkņu tradīciju vērtības. Audzināšana ir vērsta uz radošas personības attīstību, uz tās morālo izaugsmi, kas nav iespējama bez iepriekšējo uzskatu un paražu pārvērtēšanas, līdz ar to novirzot personas orientāciju no tradīcijām.

Atbilstības (konformitāte) vērtības nozīme samazinās, ja interesešu izglītības skolotāja ietekme uz nozīmīgām tēmām (dzīvība, laulība, latviešu valoda u. c.) iegūst augstu līmeni. Iespējams skolotāju stāstījums šajās tēmās un dalīšanās ar savām idejām virza audzēkņus pieņemt citas, nevis konformitātes vērtības. Orientācija uz atbilstību ir vairāk raksturīga audzēkņiem, kuru skolotāji atzīst, ka viņiem nozīmīgas ir ģimenes, un atbilstības vērtības ir viszemākajā līmenī, ja ģimenes ietekme uz skolotāju ir neliela.

Drošības vērtību nozīme audzēkņu acīs pieaug pakāpeniski pēc sadarbības ilguma, tas ir, drošības vērtīborientācija ir vidēji augstāka tiem audzēkņiem, kuri divus un vairāk gadus apmeklē viena skolotāja nodarbības. Drošības vērtīborientācija ir saistīta ar indeksu, kas raksturo skolotāju morāli (pēc iestāžu vadītāju atbildēm): augstāka skolotāju morāles vērtība saistās ar zemāk izteiktām audzēkņu drošības vērtībām. Iespējams sadarbībā ar skolotājiem ar augstāku morāli pusaudži ir drošāki un neatkarīgi, un viņiem paliek mazāk nozīmīgas vērtības, kas saistītas ar drošību. Drošības vērtīborientācijas nozīme pakāpeniski pieaug to skolotāju audzēkņu grupās, kuri par nozīmīgām uzskata reliģijas un dzīves filozofijas tēmas.

Secinājumi Conclusions

Vecāki un skolotāji nav vienīgie bērnu audzinātāji. Bērni saskarsies ar alternatīviem uzskatiem, kas apliecinās, ka vērtību attīstība ilgst mūžu. Agrāk skolotāja profesionālā un privātā dzīve bija vienlīdz svarīgi kā bērna dzīvesmodelis. Vēlāk šīs jomas tika atdalītas un skolotājam pat bija ieteicams izvairīties no savu vērtību izteikšanas. Lovata pētījumi Austrālijā rāda, ka skolotājiem ir jāattīsta refleksiīvā domāšana, kas stimulē audzēkņus pārdomāt, būt gataviem uzzināt un būt morāli spējīgiem.

Kalniņas pētījums atklāj interešu izglītības tendences un to nozīmi Latvijā. Atšķirībā no vispārējās izglītības interešu izglītība ir brīvprātīga. Persona ar augstāko izglītību pedagoģijā vai ar citu specializāciju un tālākizglītības kvalifikāciju pedagoģijā var strādāt par interešu izglītības skolotāju Latvijā. Pētnieki apkopo skolotāja nepieciešamās profesionālās īpašības.

Mūsdienās pastāv dažādi viedokļi par to, kur attīstās bērna morāle: mājās, skolā vai citur. Rakstā aplūkotas vairākas vērtīborientācijas veidošanas metodes. Darba autors veica interešu izglītības audzēkņu pētījumu par viņu vērtībām un pieredzi ārpusskolas aktivitātēs. Švarca vērtību teorija ir pamats autora pētījumam par pusaudžu vērtīborientācijas veidošanos interešu izglītībā. Pētījumā piedalījās 2556 pusaudži no 11 līdz 16 gadiem, kā arī 310 Latvijas interešu izglītības skolotāji un 178 interešu izglītības vadītāji. Pētījums tika veikts 2016./2017. mācību gadā. Tiek secināts, ka interešu izglītībai nebija izteiktas ietekmes uz vērtību orientāciju. Turpmākais apraksts attiecas uz dažādu vērtību aspektu nozīmi un korelāciju. Audzēkņu vērtīborientāciju iespaido faktori, kas ir saistīti ar viņa vai viņas interešu aktivitātēm, no tiem nozīmīgākā ietekme ir uz stimulēšanas un tradīciju vērtībām, kā arī uz drošības, atbilstības un varas vērtīborientāciju. Iestādes vadība spēj ietekmēt pašregulācijas vērtības. Savukārt, no skolotāju uzskatiem un ikdienas darba vairāk ir atkarīgas audzēkņu atbilstības, tradīciju un varas vērtību attīstīšana vai neattīstīšana.

Summary

Parents and teachers are not the only child educators. Children will face alternative views that confirm that development of values last for life. In the past, the professional and private life of the teacher was of equal importance to be a model for the child. Later, these areas were separated, and it was even advisable for the teacher to avoid expressing their values. Research of Lovat in Australia shows that teachers need to develop reflective thinking that stimulates students to reflect, to be eager to know and to be morally capable.

Kalniņa's study finds trends in interest-related education and its importance in

Latvia. Unlike general education, interest-related education is voluntary. A person with higher education in pedagogy or with other specialization and further education qualification in the relevant sector can work as a teacher of interest-related education in Latvia. Researchers summarize on the necessary professional qualities of the teacher.

Nowadays there are different opinions about where the child's morale develops at home, school or elsewhere. The paper examines several value-oriented creation methods. The author of the paper carried out a study of interest-related education students about their values and experience in out-of-school activities. 2556 adolescents from 11 to 16 years of age participated in the study, as well as 310 Latvian interest-related education teachers and 178 managers of interest-related education. The study was conducted in the 2016/2017 school year. It is concluded that interest-related education has no pronounced impact on value orientation. Further paper deals with the importance and correlation of different aspects of values. Student value orientation is influenced by factors related to his or her interest-related activities, the most significant ones being the values of stimulation and tradition, as well as safety and power orientation. Authority management can influence self-regulatory values. From the teacher's point of view and the daily work, the development or non-development of the values of appropriateness, tradition and power of the learners depends more.

Literatūra References

- Aspin, D. (2000). A clarification of some key terms in values discussions. *Moral education and pluralism: education, culture and values, volume IV*, 16-31. Retrieved from <https://www.questia.com/library/109020132/moral-education-and-pluralism>
- Babula, M. (2013). *Motivation, altruism, personality and social psychology: the coming age of altruism*. New York: Palgrave Macmillan.
- Bardi, A., Calogero, R.M., Mullen, B. A new archival approach to the study of values and value-behavior relations: Validation of the value lexicon. *Journal of Applied Psychology*, 93(3), 483-497. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/5396365_A_New_Archival_Approach_to_the_Study_of_Values_and_Value-Behavior_Relations_Validation_of_the_Value_Lexicon
- Carr, D. (2004). Problems of values education. *Values, education and the human world*, 14-32. Charlottesville: Imprint Academic.
- Haydon, G. (2007). *Values for educational leadership*. Los Angeles: Sage Publications.
- Izglītības un zinātnes ministrija. (2017). 14.07.2017. 01-12e/219 Par informāciju saistībā ar interešu izglītību. [E-pasta vēstule ar pielikumiem Mārim Pavlovam].
- Kalniņa, D., Lepere, D., Vilciņa, M., u. c. (2012). *Interesešu izglītība Latvijā un interesešu izglītības iestāžu loma: Pētījuma ziņojums*. Pieejams: http://www.cbjc.lv/petijumi/petijuma_zinojums_interesu_izglitiba_12.pdf
- Kane, R. (2010). *Ethics and the quest for wisdom*. Cambridge/New York: Cambridge University Press.
- Lovat, T. (2009). Values education and quality teaching: two sides of the learning coin. *Values education and quality teaching: the double helix effect*, 1-12. [New York]: Springer.
- Ministru kabinets. (2018). Noteikumi Nr. 569 no 11.09.2018. "Noteikumi par pedagogiem nepieciešamo izglītību un profesionālo kvalifikāciju un pedagogu profesionālās

- kompetences pilnveides kārtību". *Latvijas Vēstnesis*, 182(6268). Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/url.php?id=301572>
- Ruhi Institute. (2017). *Releasing the powers of junior youth*. Colombia: Ruhi Foundation. Retrieved from <https://downloads.ruhi.org/en/collaborator/contents/568>
- Schwartz, S.H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1-65. Retrieved from <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.220.3674&rep=rep1&type=pdf>
- Schwartz, S.H. (1994). Are there universal aspects in the structure and contents of human values? *Journal of Social Issues*, 50(4), 19-45. Retrieved from <https://pdfs.semanticscholar.org/0131/5b84c630055a16e45f91b97509807680c70d.pdf>
- Soccio, D.J. (2004). *Archetypes of wisdom: an introduction to philosophy*. Belmont, CA: Thomson/Wadsworth.
- Sulkunen, P. (2009). *The saturated society: governing risk and lifestyles in consumer culture*. Los Angeles: Sage.
- Крайг, Г. (2001). *Психология развития*. Санкт-Петербург: ПИТЕР.
- Никитюк, И. (2001). *Система нравственно-эстетического воспитания учащихся*. Retrieved from http://pedsovet.org/components/com_mtree/attachment.php?link_id=47818&cf_id=24
- Петракова, Т. (2007). *Духовные основы нравственного воспитания*. Retrieved from <http://www.verav.ru/biblio/monogr/donv.html>